

יום של תורה

פרשת נח

בפרק ו בבראשית התורה אומרת:

**וְאֲנִי הֲנִי מְבִיא אֶת הַמָּבּוּל מִיָּם עַל הָאָרֶץ לְשַׁחַת כָּל בָּשָׂר אֲשֶׁר בּוֹ רוּחַ חַיִּים מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם כָּל אֲשֶׁר בָּאָרֶץ יָגוּעַ
וְהִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי אִתְּךָ וּבֵאתִי אֶל הַתֵּבָה אַתָּה וּבְנֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וְנִשְׁי בְנֶיךָ אִתְּךָ
וּמִכָּל הַחַי מִכָּל בָּשָׂר שְׁנַיִם מִכָּל תֵּבָה לְהַחֲיִית אִתְּךָ זָכָר וּנְקֵבָה יְהִיו**

דווקא משום כך השתיקה של התורה לגביה מעוררת תמיהה גדולה. אשה אחת עומדת בנקודת החיבור בין שתי אנושיות: היא שייכת לעולם שלפני המבול, עוברת את התיבה, ונעשית אחת מן השורשים של העולם החדש. כל הדורות הבאים יעברו דרך זרעה. ואף על פי כן, התורה כמעט מעלימה לגמרי את אישיותה. מה שמה? מהיכן באה? מי היא האשה שנבחרה להינצל מחורבן העולם ולהשתתף בבניינו מחדש?

כאשר מדובר בדמות שעומדת לתפוס מקום יסודי כל כך בתולדות האנושות, הסתרה כזו אינה יכולה שלא להפליא אותנו. התורה מאריכה לדבר על נח, על בניו, על קלקול דורו ועל בניין העולם מחדש, ואילו זו שתהיה בפועל האם של האנושות החדשה נשארת בצל. לכן עלינו לברר מי מסתתרת מאחורי אותה אשה נעלמת של נח.

כדי למצוא את זהותה של אותה אשה, צריך לחזור כמה דורות אחורה, אל המקום שבו התורה מונה את תולדות קין. שם אנו מוצאים פסוק שמזכיר את בני

התורה מזכירה לראשונה את אשת נח בשעה שה' מודיע לו על המבול ומצווה עליו להיכנס אל התיבה. במבט ראשון, אשת נח נראית כאן כדמות משנית בלבד. התורה אינה מוסרת את שמה, אינה מביאה אף דיבור מפיה, ואינה מגלה לנו שום פרט שדרכו נוכל לעמוד על מהותה. היא מופיעה רק בתור "אשתך", כחלק ממשפחת נח שנקראת להיכנס אל התיבה.

אבל באמת, התפקיד המוטל עליה עצום. המבול איננו רק סילוק של דור אחד. הוא מוחק את האנושות שהתפתחה מאז אדם הראשון, ומשאיר בעולם משפחה אחת בלבד. ממילא, כאשר נח ובניו יצאו מן התיבה, כל האנושות העתידה תהיה מוכרחת לצאת מתוך אותו בית. אשת נח מקבלת בעולם החדש את התפקיד שהיה בתחילה לחוה. חוה נקראה כך מפני שהיתה "אם כל חי" - אם כל חיי". לאחר המבול, התפקיד הזה עובר בפועל דרך אשת נח: כל בני האדם שימלאו מכאן ואילך את הארץ יצאו משלושת בניה, שם, חם ויפת. נמצא שהיא נעשית, במובן מסוים, האם החדשה של האנושות.

כהנא? מה מחייב לזהות את אשת נח עם אשה שנולדה כמה דורות קודם לכן, בשעה שדעת חכמים מאפשרת לכאורה להימנע מכל הקושי הזה?

וַצֵּלָה גַם הָיָה יִלְדָה אֶת תּוֹבֵל קִין לִטָּשׁ כָּל חַרְשׁ נַחֲשֶׁת וּבְרָזָל וְאַחֻת תּוֹבֵל קִין נְעֻמָּה

יש להקדים שרש"י איננו היחיד שקיבל זיהוי זה. רבים מן המפרשים הולכים בדרך זו וסוברים שנעמה הנזכרת בפסוק היא אכן אשתו של נח. קריאה זו נותנת לעניין עומק מפתיע מאוד: כל האנושות כולה יוצאת, בין השאר, מזרעו של קין!

שהרי אם נח יורד משת, ואילו אשתו שייכת לשושלת קין, רוצחו של הבל, נמצא ששלושת הבנים שמהם תיבנה האנושות אחרי המבול מאחדים בתוכם את שתי השושלות הללו. במילים אחרות, שושלת קין לא נעלמה לגמרי עם חורבן העולם הראשון. היא עברה את המבול דרך נעמה, ונמצאת בשורש האנושות של ימינו.

הדיון בזהותה של נעמה נעשה מפתיע עוד יותר כאשר אנו פונים אל **הזוהר חדש**⁵. שם מובאות כמה דעות ביחס לאשה מסתורית זו ולסיבה שהתורה ראתה צורך להזכיר את שמה. רבי יצחק אומר שנעמה היתה אשה צדקת, שמעשיה היו נעימים. כאן אנו מוצאים שוב את התיאור שהובא במדרש, על אשה כשרה וראויה להיות אשת נח. רבי אבהו מציע ביאור אחר. לדבריו, פשוטו של מקרא מלמד שנעמה היתה בקיאה מאוד במלאכת הברזל, כמו אחיה תובל קין. התורה סמכה את שמותיהם כדי ללמד ששניהם עסקו באותה מלאכה. תובל קין פיתח את האומנות הזו, ואחותו היתה שותפה עמו בעסק זה. הוי"ו שבמילים "וַאֲחֻת תּוֹבֵל קִין" באה לצרף את נעמה למה שנאמר על אחיה.

עד כאן ההסברים עדיין פשוטים יחסית. אולם רבי בא מציע זיהוי שונה בתכלית: נעמה היתה אם השדים. הוא אומר שהיא הולידה אותם, ואף מציין שאמו של אשמדאי, מלך השדים, נקראה בשם זה. ולבסוף, רבי יצחק בשם רבי יוחנן מבאר שנעמה נקראה כך בגלל יופייה המופלג. ממנה יצאו אותן נשים שהתורה מזכירה בפרשת "בני האלוקים", כאשר כתוב שהם ראו את בנות האדם כי טובות הנה.

אנו פוגשים כאן תיאורים שונים מאוד של אותה דמות. מצד אחד, אשה צדקת שמעשיה נעימים; ומצד שני, אשה הקשורה להולדת שדים וליופי שמושך אחריו ישויות עליונות. הממד האחרון הזה מפורש

סביב הפרט האחרון הזה גילו חז"ל את זהותה של אשת נח. המדרש² מביא בזה מחלוקת: "ואחות תובל קין נעמה. רבי אבא בר כהנא אמר: נעמה היתה אשתו של נח. ולמה נקרא שמה נעמה? שהיו מעשיה נעימים. ורבנן אמרי: נעמה אחרת היתה. ולמה נקרא שמה נעמה? שהיתה מנעמת בתוך לעבודה זרה."

נמצא שהדיון איננו באמת על עצם שמה של אשת נח. כפי שמבאר **היפה תואר**³, לחז"ל היתה מסורת שאשת נח אכן נקראה נעמה. המחלוקת היא אם היא אותה נעמה הנזכרת בפסוק כאחות תובל קין. לדעת רבי אבא בר כהנא, מדובר באותה אשה ממש. התורה גילתה את זהותה כמה דורות לפני שהיא מספרת את מעשה המבול, ושמה מעיד על צדקותה, שהרי מעשיה היו נעימים. אבל חכמים דוחים את הזיהוי הזה. אחות תובל קין היתה להפך, אשה המעורבת בעבודה זרה, ושמה רומז לנעימות הניגון שבו שימשה את האלילים. אשת נח תהיה אם כן אשה אחרת הנושאת אותו שם.

צריך להודות שהדעה השנייה נראית, במבט ראשון, מסתברת הרבה יותר. הרי נעמה הנזכרת בפסוק שייכת לזרע קין, כמה דורות לפני לידת נח, ואילו נח עצמו יורד משת, בנו השלישי של אדם הראשון. אם נלך בדרכו של רבי אבא בר כהנא, נצטרך לומר שאשת נח היתה מבוגרת מבעלה באופן מופלג. קושי זה כבר הועלה במפורש על ידי **היפה תואר**, והוא מסביר שזהו בדיוק הטעם שחכמים מסרבים לזהות את אשת נח עם אחות תובל קין.

אולם כאשר אנו מעיינים בפירוש רש"י⁴, אנו רואים שהוא מקבל דווקא את דעת רבי אבא בר כהנא: "נעמה היא אשתו של נח, כמבואר בבראשית רבה." דברי רש"י הללו מפתיעים מאוד. לא זו בלבד שהוא בוחר בדעה שיש בה קושי כרונולוגי ברור, אלא שהוא גם מניח בצד את דעת חכמים, שהם לכאורה הרבים באותה מחלוקת.

מדוע רש"י מעדיף דווקא את שיטת רבי אבא בר

1 בראשית ד, כב.

2 בראשית רבה כג, ג.

3 על מדרש זה.

4 על הפסוק הקודם.

5 בראשית כה ע"ב, ד"ה אמר רבי יצחק.

יותר במקום אחר בזהר⁶: "במשך מאה ושלשים שנה היה אדם מתחבר עם רוחות נקבות, עד שבאה נעמה. מחמת יופייה, בני האלוקים, (אין להזכירם בפה) עזא ועזאל, טעו אחריה והיא ילדה מהם. וממנה התפשטו בעולם רוחות רעות ושדים."

הזהר קושר אפוא את נעמה ישירות לשני מלאכים, עזא ועזאל, הנקראים כאן "בני האלוקים". מחמת יופייה הם נמשכו אחריה, וילדו ממנה תולדות.

לפני שנמשיך, נעצור על נקודה כרונולוגית שנראית מדברי הזהר. הזהר מציב את הופעת נעמה לאחר מאה ושלשים השנים שבהן אדם הראשון פרש מחוה. אם נבין שנעמה נולדה באותה תקופה, נוכל למקם את לידתה סביב שנת ק"ל לבריאה. והנה התורה מאפשרת לנו לחשב במדויק את לידת נח, שהיתה בשנת אלף נ"ו לבריאה. חשבון פשוט מביא אותנו לתוצאה מפתיעה מאוד: נעמה היתה בערך בת תשע מאות עשרים ושש שנה בזמן לידת בעלה העתידי. כאשר נח הגיע לגיל חמש מאות, אשתו כבר היתה בערך בת אלף ארבע מאות עשרים ושש. ובשעת המבול, בשנת אלף תרנ"ו, היתה מגיעה לגיל מופלג של אלף חמש מאות עשרים ושש שנה.

כמובן, אין זה אלא אומדן, שהרי הזהר אינו אומר בפירוש את שנת לידתה. ואף על פי כן, החשבון הזה נותן את מלוא המשקל לקושי שכבר העלו חכמים בנוגע לזיהוי נעמה כאשת נח.

אבל נחזור למפגש שבין נעמה למלאכים. מסורת אחרת, המובאת במדרש אגדה⁷, מציגה תמונה שונה מאוד מזו של הזהר: "לימדו רבותינו שנקרא שמה נעמה מפני שמעשיה היו נעימים. מלאכי השרת ביקשו לטעות אחריה, והיא ברחה מפניהם."

דברים אלו מעניינים במיוחד, מפני שהם מאשרים שנעמה אכן עוררה את רצון המלאכים. אלא שבניגוד לסיפור הזהר, היא סירבה להתחבר אליהם והצליחה להימלט מהם. המדרש מצייר אפוא אשה העומדת בניסיון ואינה נכנעת לפיתוי, וזהו עצמו שבח מעשיה.

תיאור זה מזכיר סיפור אחר, המובא בילקוט שמעוני⁸, על המלאכים שמחזאי, שהוא שם אחר לאותו מלאך שכבר הוזכר, ועזאל. הם ביקשו מן

הקב"ה רשות לרדת לארץ, בטענה שיוכלו לעמוד בניסיונות שבהם בני האדם נכשלים. אף על פי שהקב"ה הזהיר אותם, הם ירדו ונמשכו מיד אחר הנשים. שמחזאי ראה נערה אחת ששמה "איסטהר" ורצה להתחבר אליה. היא העמידה פנים שהיא מסכימה, אך ביקשה תחילה שיגלה לה את השם הקדוש העליון. כאשר ידעה את השם, הזכירה אותו ועלתה לשמים, וכך נמלטה מן המלאך בלי לחטוא. הקב"ה נתן לה שכר על מעשיה וקבע אותה בין הכוכבים.

מעניין לראות שהרמ"ע מפאנו⁹, המביא את המדרש אבכיר¹⁰, מזהה את האשה הזאת עם אחותו התאומה של הבל, שהיתה גם אשתו ונעשתה אלמנה לאחר הריגתו. עוד נחזור בהמשך לדבריו של הרמ"ע ולמשמעות הזיהוי הזה.

בינתיים אנו עומדים מול שלושה תיאורים שונים. לפי המדרש אבכיר שהביא הרמ"ע, אחותו התאומה של הבל היא שנמלטה מן המלאך. לפי המדרש אגדה, נעמה היא שנרדפה על ידי המלאכים וסירבה להתחבר אליהם. ואילו הזהר אומר להפך, שנעמה התחברה לעזא ועזאל, והולידה מהם שדים ורוחות טמאות.

עוד נקודה דורשת עיון בנוגע לעצם לידתה של נעמה. רש"י¹¹ מבאר שלמך נשא שתי נשים, כדרך שהיתה מקובלת בדורות שלפני המבול. אחת נועדה להעמיד לו ילדים, והשנייה נועדה לתענוג. לזו האחרונה היו נותנים כוס של עקרון כדי שלא תתעבר, כדי שההיריון לא יקלקל את יופייה. צילה, אמה של נעמה, היתה דווקא האשה שנעשתה עקרה.

ואף על פי כן, שלא כדרך הטבע, היא ילדה את תובל קין ואת נעמה. האגרא דכלה¹² מדגיש את הפלא שבלידה זו: "והוצרך הולדת תובל קין ונעמה להיות בדרך נס, כי הנה נגזר על זרעו של קין למחות במבול, ומן נעמה נבנה העולם, על כן היתה תולדתה בדרך נס כאלו אינה מתולדות קין"

הנקודה הזו יסודית מאוד: נעמה אכן יורדת מקין, אך לידתה הנסית מעניקה לה מעמד מיוחד, כאילו אינה נכללת באותה שושלת. בשעה שכל זרע קין היה מיועד להימחות במבול, נעמה היא זו שתאפשר לשושלת זו להשתתף בבניין האנושות מחדש.

6 בראשית יט ע"ב, ד"ה אדם מאה ותלתין.

7 בראשית ד, כב, אות ב.

8 בראשית, רמז מד.

9 עשרה מאמרות, חקור דין, חלק ג, פרק ט, בסופו.

10 שאינו אלא המדרש שהובא בילקוט שמעוני.

11 בראשית ד, יט.

12 בראשית, אות תקז.

עוד פרט בדברי הזוהר דורש תשומת לב. לאחר שהוא מתאר את עליית אדם לתבל, **הזוהר** מזכיר את הארצות האמצעיות שעליהן עבר: גיא, נשייה וצייה. והוא אומר שאנשים שבנו את מגדל בבל נתפזרו לאותם מקומות, ושם גם הולידו תולדות.

ידיעה זו כאילו פותחת שינוי גדול בטיבם של אותם עולמות. הרי דור הפלגה שיך לאנושות שנבנתה מחדש אחרי המבול, וכולה יוצאת ממשפחת נח. ואם כן, **הזוהר** ממקם עכשיו חלק מצאצאי נח בארצות שבעבר הוצגו כמדרגות נפרדות של הבריאה. אפשר אם כן להציע שהמבול גרם לשינוי עמוק במצב האדם. האנושות עברה מעין התגשמות של מציאותה, וממילא השתנה גם אופן ההתגלות של אותם עולמות. הארצות שתוארו קודם כרבדים עליונים ותחתונים של מציאות, יכולות מעתה להתגלות גם כאזורים שונים בתוך העולם הגשמי. שמותיהן אינם מציינים בהכרח רק מדרגות נפרדות, אלא גם מקומות שונים על פני הארץ. כך לפחות אני מציע בעניות דעתי להבין את השינוי בארצות הללו לאור דברי **הזוהר**.

הקריאה הזו מחזירה אותנו אל נעמה ומעלה שאלה חדשה. אם נח שיך לזרע שת היושב בתבל, ואילו נעמה באה מזרע קין, שצאצאיו נמצאים בארקא, הרי שהמפגש ביניהם מחייב מעבר בין המדרגות הללו. במילים אחרות, כדי להיות אשת נח, נעמה היתה צריכה לעזוב את המציאות התחתונה שאלה השתייכה שושלתה, ולעלות עד תבל.

פרט חשוב עולה מן המעברים שמתאר **הזוהר**: העלייה ממדרגה למדרגה קשורה מאוד לתשובה. כאשר אדם הושלך לארץ לאחר חטאו, דווקא על ידי התבוננות ותשובה הוא זכה להגיע לאדמה. וכן אצל קין, לאחר שגורש מאדמה וירד לארץ, הוא נתבונן במעשיו והי נתן לו לעלות אל ארקא.

בשני המקרים, המעבר למציאות עליונה יותר מלווה בעלייה רוחנית. ממילא, אם נעמה אכן היתה מבני קין היושבים במדרגות התחתונות, ייתכן שהגעתה עד תבל מעידה על מהלך דומה. אפשר לחשוב שגם היא עברה עלייה רוחנית, שאפשרה לה לעבור בהדרגה את השכבות המפרידות בין עולמה המקורי לבין עולמו של נח. הבנה זו מתאימה מאוד ללידתה הנסית, שהוזכרה לעיל בדברי **האגרא דכלה**. נעמה אמנם באה משושלת שמסומנת על ידי חטא, אבל לידתה ומסעה מעידים על גורל אחר מזה של שאר צאצאי קין.

כדי להעמיק בהבנת שורשה של נעמה, עלינו לעיין בדברי **הזוהר** במקום אחר¹³, המתאר את קיומן של שבע ארצות זו למעלה מזו, כנגד מדרגות שונות בבריאה. נבהיר מיד שאין הכרח להבין את הארצות הללו כקומות פיזיות פשוטות הקבורות זו תחת זו. הדרך שבה **הזוהר** מתאר את יושביהן, את תכונותיהן ואת המעברים שביניהן, מראה שמדובר במציאויות שונות מאוד מן העולם החומרי המוכר לנו. יש מהן שמאוכלסות בבריות בעלות צורות משונות, ויש מהן שיש בהן יצורים שטבעם שונה לגמרי מטבע בני האדם שאנו מכירים.

הזוהר מתאר כך את סדרן: "**העולם מסודר בשבעה מדורים עגולים. יש שבע ארצות, זו למעלה מזו, כמו שבעה רקיעים זה למעלה מזה. ואלו הן: ארץ, אדמה, ארקא, גיא, נשייה, צייה ותבל. ותבל היא למעלה מכולן.**"

לאחר מכן **הזוהר** מתאר את מהלכו של אדם הראשון לאחר שגורש מגן עדן. הוא מבאר שאדם הושלך תחילה אל הארץ הנקראת ארץ, מקום של חושך, ושם אחזה בו בהלה גדולה. לאחר שהתבונן בחטאו והתחיל בתשובה, העלה אותו ה' אל הארץ הנקראת אדמה. ושם נולדו קין והבל.

אולם לאחר שהרג את אחיו, גורש גם קין מן האדמה. **הזוהר** מדייק בלשון התורה¹⁴: "**הָיָה גֵרְשָׁתָּ אֶתִּי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה** - הרי גירשת אותי היום מעל פני **האדמה**". אין מדובר רק בגירוש גיאוגרפי, אלא בירידה ממש אל הארץ התחתונה הנקראת ארץ, שאלה הושלך גם אדם הראשון לאחר חטאו. קין מתחיל אז בדרך של תשובה. ואז ה' נותן לו לעלות אל ארקא, מדרגה גבוהה מארץ ומאדמה. קין מתיישב שם ומוליד שם את זרעו.

הטקסט מדגיש שיושבי ארקא הם מזרעו של קין. ואילו אדם נשאר באדמה עד לידת שת, ולאחר מכן עלה והגיע לתבל, העליונה מכל שבע הארצות. **הזוהר** מוסיף שהוא הגיע אז למקום בית המקדש.

ההבחנה הזו נוגעת לענייננו ממש. נח יורד משת, והשושלת שלו מתפתחת לאחר עליית אדם לתבל. אם כן, הוא שיך לאותה אנושות היושבת בארץ העליונה. לעומת זאת, אם נקבל את הזיהוי של נעמה כפי שהציע רבי אבא בר כהנא וכפי שפסק **רש"י**, שורשה שונה לגמרי. היא יורדת מקין, שנולד באדמה ואחר כך גלה לארקא, ושם **הזוהר** ממקם את זרעו. נמצא שנח ונעמה באים משתי שושלות ששורשן במדרגות שונות

¹³ השמות הזוהר, חלק א, סימן ט, רנ"ב, ד"ה סידורא דעלמא.

¹⁴ בראשית ד, יד.

קדושה היתה נתונה תחת אחיזתו.

זו בדיוק המדרגה שדוד ביקש להוציא ולתקן. לקיחת כתר מלכום לא היתה רק לקיחת חפץ יקר לאחר ניצחון צבאי. היא ביטאה פעולה רוחנית עמוקה בהרבה: להוציא מידי הרע את הקדושה שנפלה תחת שליטתו, ולהשיב אותה לשורשה. הרמ"ק מבאר שדוד הסיר את הכתר הזה מאחיזת החיצונים והעלה אותו אל הקדושה. גם פעולתו של איתי הגיתי, שפגם את צורת העבודה הזרה, היתה חלק מן התיקון הזה, מפני שהיא החלישה את אחיזת הטומאה באותו חפץ.

רעיון זה מתחבר ישירות לתיאור נעמה בדברי ההעמק דבר. קין, בהיותו הבכור, בוודאי היה מוכן מצד שורשו לענייני מלכות. אלא שהשורש הזה נקבר בתוך הרע שבא מכוח הנחש. נמצא שבתוך קין היתה נקודה חיובית חזקה מאוד, אבל היא היתה עטופה בקליפה עבה וקשה. אף שנעמה באה מזרע קין, היא מייצגת את החלק הטוב שבאותה שושלת, שנשמר כדי לבנות מחדש את האנושות.

ההקבלה בין שתי הנעמות נעשית עמוקה עוד יותר לאור דבר אחר של הרמ"ק¹⁵. שם הוא מבאר כיצד כוחות הדין, מידת הדין, משתלשלים בהדרגה דרך מדרגות הבריאה. הוא מסביר שגם הכוחות החיצוניים, אף שהם רחוקים מן הקדושה, שורשים בתוך הסדר הזה. קיומם איננו עצמאי חלילה מן רצון ה'; הם עומדים במקום שנקבע להם בתוך סדר העולמות, במידה ובגבול מדויקים.

בתוך ההקשר הזה הוא מזכיר את שתי הדמויות הנקראות נעמה, וקושר ביניהן קשר מפתיע מאוד. תחילה הוא מכנה את אחות תובל קין: "נעמה, החיצונית הטמאה המפעילה את הדינים". אנו מזהים כאן את הצד השלילי של נעמה, זה שהזוהר קושר לשדים ולכוחות הטומאה.

אבל הרמ"ק ממשיך ואומר שללא נעמה החיצונית והטמאה הזו, נעמה אשת נח, אותו צדיק תמים, לא היתה קיימת. הוא מבאר שהשתלשלות הדינים אל החוץ מאפשרת, כנגד זה, את ההמתקה הדרושה לצורך הזיווג.

אמירה זו משנה מאוד את מבטנו על המחלוקות שראינו קודם. הרמ"ק אינו מדבר רק על שתי נשים שונות שנקראו במקרה באותו שם. הוא מראה שיש

וזה בדיוק מה שנראה מדברי ההעמק דבר¹⁵. לאחר שהוא מבאר שנעמה זכתה להיות אשת נח בזכות מעשיה הטובים, הוא מסיים: "ונמצא מחלק טוב שבקין הושתת העולם מצד האשה" והוא מוסיף שאותה נקודה טובה זכתה להתחבר לזרע שת כדי לקיים את העולם. אנו לומדים מכאן שנעמה מייצגת את הטוב שהיה גנוז בזרעו של קין. על ידה נשמרה הנקודה החיובית הזו והתחברה לשושלת שת, שממנה בא נח.

הרעיון של נקודה חיובית שנחלצת מתוך שורש שלילי מקבל עומק גדול במקום אחר בזוהר¹⁶. הזוהר מביא דיון בין רבי יהודה לרבי חזקיה על פרשה מחיי דוד המלך. לאחר שניצח את בני עמון, לקח דוד כתר שהיה שייך לעבודה הזרה שלהם, הנקראת מלכום.

הנביא¹⁷ אומר על כך:

וַיִּקַּח אֶת עֹטָרַת מֶלֶכָם מֵעַל רֹאשׁוֹ וּמִשְׁקְלָהּ כֶּפֶר זָהָב וְאֶבֶן יָקָרָה וַתְּהִי עַל רֹאשׁ דָּוִד

רבי חזקיה תמה: כיצד ייתכן שכתר ששימש לעבודה זרה יונח על ראשו של דוד המלך?

רבי יהודה משיב שהכתר הותר קודם לכן. איתי הגיתי, לפני שנתגייר, שבר ופגם את צורת העבודה הזרה שהיתה חקוקה בו, וכך נעשה מותר ליהנות מן החפץ.

דווקא על נקודה זו הרמ"ק¹⁸ מקשה קושיה פשוטה. הכתר הזה נשא שתי טומאות. מצד אחד, הוא שימש כתכשיט לעבודה זרה. מצד שני, היתה עליו צורת אותה עבודה זרה עצמה. מדוע דוד היה צריך דווקא לקחת חפץ כזה, ולא להשתמש בכתר חדש לגמרי?

בתשובתו מגלה הרמ"ק שהכתר הזה רומז בשורשו אל המלכות, אל מדרגת המלוכה, שהחיצונים נאחזו בה והתעטרו בה. הנחש שהיה מצויר על הכתר מבטא בדיוק את אחיזת כוחות הטומאה. עבודתו של דוד היתה להוציא את נקודת הקדושה שהיתה שבויה ביד החיצונים, לתקן אותה ולהשיבה למקומה האמיתי.

לאחר מכן הרמ"ק קושר ישירות בין נעמה אשת נח לבין נעמה העמונית, אשת שלמה המלך ואמו של רחבעם. הוא מחבר את שתי הנשים לסוד אחד, סוד "נועם ה'", הנועם האלוקי. והוא מבאר שמדרגה זו נפלה בידי החיצונים. הוא מזכיר במיוחד את עמון, שאותו הוא מקשר אל הנחש, ואת האופן שבו אותה

15 בראשית ד, כב.

16 וישלח קעג ע"א, ד"ה רבי יהודה ורבי חזקיה.

17 שמואל ב יב, ל.

18 באור יקר, פירושו על קטע זה בזוהר.

19 ספר אלימלך, עין כל, תמר ד, פרק ג, דף כו ע"א.

תלות אמיתית בין שתי המציאויות שלהן: קיומה של נעמה החיובית קשור לקיומה של נעמה הטמאה.

מעתה אפשר להבין מדוע תיאורי חז"ל נראו כל כך סותרים. מצד אחד, **הזוהר** מדבר על נעמה הקשורה למלאכים הנפולים ולהתפשטות השדים; ומצד שני, **המדרש** מתאר אשה צדקת, שמעשיה הנעימים מזכים אותה להיות אשת נח. לפי דברי **הרמ"ק**, שני הממדים הללו אינם זרים זה לזה, אלא הם חלק מאותו סדר רוחני.

אנו חוזרים כאן לעיקרון שלמדנו מן הכתר של מלכום ומנעמה של שלמה המלך. דוד לא ביקש רק להשמיד את מה ששייך לכוחות הטומאה. פעולתו היתה להוציא את נקודת הקדושה הנתונה תחת אחיזתם, לתקנה ולהחזירה למקומה. והרי **הרמ"ק** חיבר בעצמו בין נעמה אשת שלמה לבין נעמה אשת נח, וקשר את שתיהן לסוד נועם ה'. חיבור שני העניינים מאפשר לנו להמשיך את המהלך: כשם שנעמה של שלמה מייצגת קדושה שנלקחה בחזרה מן החיצונים, כך נעמה של נח יכולה להיות הנקודה החיובית שהוצאה מאותה מציאות טמאה שהזוהר מתאר בדמות אם השדים.

מעתה אין צורך להעמיד את שני התיאורים זה מול זה באופן מוחלט. נעמה הקשורה לטומאה, ונעמה שתהיה אם האנושות, שותפות לשורש רוחני אחד, אלא שהן מבטאות שני צדדים שונים: אחת נשאת קשורה לכוחות החיצוניים, והשנייה נפרדת מהם ומצטרפת אל הקדושה. קריאה זו מתאימה להפליא לדברי **ההעמק דבר**, שלפיהם נעמה מייצגת את החלק הטוב שבקין, החלק שהיה צריך להישמר כדי לבנות את העולם מחדש. היא נותנת גם משמעות חדשה ללידתה הנסית, שאותה הציג **האגרא דכלה** כאופן שמבדיל אותה מזרע קין, אף שהיא באמת יוצאת ממנו.

נמצא שנעמה איננה רק בת לזרעו של קין שניצלה מכליון השושלת שלה. היא מייצגת את חלק הקדושה שנחלץ מאותו שורש, ואילו הממד השלילי שלה נשאר קשור לכוחות הטומאה שמתאר **הזוהר**.

נחזור עתה לדברי **הרמ"ע מפאנו**. הוא מגלה שסיפור קין והבל נמשך דרך גלגוליהם. קין חוזר בעולם בדמות יתרו, ואילו הבל מתגלגל במשה רבנו. ואחותו התאומה של הבל, שהיתה גם אשתו, חוזרת בעולם בדמות ציפורה, בת יתרו.

ההקבלה הזו מאפשרת להבין את עומק המפגש ביניהם. בתחילה קין הרג את אחיו ולקח את אשתו. עכשיו דווקא יתרו, גלגול של קין, נותן את בתו

ציפורה למשה, גלגול של הבל. מי שפעם גזל את אשת אחיו, מחזיר לו אותה בחיים חדשים. **הרמ"ע** מציג את ההשבה הזאת כתיקון של החטא הראשון.

הוא ממשיך וקושר את הדברים לתובל קין ולנעמה. הוא מסביר שתיקון קין מתבטא גם בגורלם של שני אלו: תובל קין וזרעו נמחו במבול, ואילו אחותו נעמה, שנעשית אשת נח, ניצלת כדי להשתתף בבניין העולם מחדש. שורש אחד מתחלק כאן לשני צדדים: צד אחד שנועד להימחות, וצד אחר שנועד להתקיים.

אולם פרט אחד בדבריו דורש עיון מיוחד. **הרמ"ע** אומר שאחות הבל סירבה להיכנע לקין. הוא מדגיש שהיתה יפה במעשיה ולא הסכימה לרצונו. ואף על פי כן, הוא כבר אמר קודם שקין אכן לקח אותה והיתה לו עמה ביאה. כיצד אפשר ליישב את שתי הקביעות הללו?

כדי ליישב את הקושי, **הרמ"ע מפאנו** מזכיר תופעה הדומה למה שמובא על אסתר. חז"ל מלמדים ששד, או דמות רוחנית, היתה נכנסת במקומה אצל אחשוורוש בכל פעם שרצה להתחבר אליה, כך שבמציאות הוא לא נגע בה כלל. **הרמ"ע** מציע שאולי נס דומה התרחש אצל אחות הבל: ישות אחרת נכנסה במקומה אצל קין, ובכך נשמרה שלמותה האמיתית.

כפי שכבר ביארנו כמה פעמים, חכמי הקבלה קושרים עניין זה להבחנה בין המדרגות הרוחניות השונות שבאדם. אותה ישות הנכנסת במקום אסתר שייכת למדרגה התחתונה שלה, המחוברת יותר לצד החומרי, ואילו המדרגה העליונה והרוחנית שלה נשארה שמורה.

מכאן אפשר להעלות קושי חדש. אם קין התחבר בפועל רק למדרגה התחתונה של אחות הבל, בשעה שהחלק העליון והרוחני שלה ניצל מאחיזתו, מה הוא באמת החזיר לאחיו כאשר שב לעולם בדמות יתרו? הרי ציפורה, שניתנה למשה, מקבילה למדרגה הרוחנית השמורה של אשת הבל. והרי דווקא אותה קין לא כבש. אם כן, הדבר שנלקח באמת היה החלק התחתון, הדומה לשד. כדי שהתיקון יהיה שלם, צריך להבין מה נעשה באותה מדרגה, וכיצד היא יכלה לחזור ולהיתקן. באיזה שלב התרחש תיקון זה?

אולי אפשר להציע כיוון מתוך חזרה לתובל קין ולאחותו נעמה. **המדרש**²⁰ מביא בשם רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי ביאור חשוב לשמו של תובל קין. הוא שיכלל את חטאו של קין אביו הקדמון: קין היה הרוצח הראשון, אך עדיין לא היו בידיו כלים מיוחדים להריגה. תובל קין פיתח את מלאכת הנחושת והברזל,

ומכאן התאפשרה עשיית כלי נשק לרוצחים.

כך גם פירש רש"י²¹, שתובל קין שיכלל את מלאכת הרציחה של קין על ידי עשיית כלי נשק. אנו רואים אם כן שתובל קין מייצג החמרה של חטא אביו הקדמון. במקום שבו קין הרג פעם אחת, צאצאו מפתח את האמצעים הטכניים המאפשרים להרבות מעשים כאלה.

אבל נזכור את פירוש רבי אבהו שהביא הזוהר חדש: גם נעמה היתה בקיאה לגמרי במלאכת הברזל, כמו אחיה. שניהם החזיקו באותה ידיעה, אבל אין הכרח לומר ששניהם השתמשו בה באותו אופן. להפך, חז"ל מעידים: מעשיה של נעמה היו נעימים.

מעתה אפשר להציע שנעמה השתמשה בידיעות הללו בכיוון הפוך לגמרי מזה של תובל קין. בעוד אחיה השתמש במלאכת המתכות כדי לשכלל את כלי הרציחה, היא השתמשה בחכמתה לשירות החיים, בעשיית כלים שיקלו על עבודת האדמה. האפשרות הזאת מקבלת משמעות מיוחדת כאשר אנו מעיינים בדברי רש"י²² על לידת נח. התורה אומרת שלמד קרא לבנו בשם זה ואמר:

זֶה יִנְחַמְנוּ מִמַּעֲשֵׂנוּ וּמִעֲצָבוֹן יְדִינוּ מִן הָאָדָמָה אֲשֶׁר אָרְרָה ה'

רש"י מבאר שלפני שנולד נח לא היו לבני האדם כלי חרישה ראויים. נח נתן להם כלים אלו, ועל ידי כך הקל מאוד על עבודתם. עד אז היתה האדמה מוציאה קוצים ודרדרים מחמת הקללה שנאמרה אחרי חטא אדם הראשון. בימי נח התחיל המצב להתרכך.

כעת אנו מבינים עד כמה ידיעותיה של נעמה מתאימות לשליחות של בעלה העתידי. נח נועד להקל על האנושות את קושי קללת האדמה, ונעמה שלטה בדיוק בטכניקה המאפשרת ליצור את הכלים הדרושים לכך. אותה חכמה שבידי תובל קין שימשה להמשך האלימות של קין, משמשת כאן בידי נעמה כדי לסייע לנח במפעל התיקון שלו.

כך אפשר לתת עומק נוסף לדברי רבי אבא בר כהנא, שאמר ששמה נעמה מפני שמעשיה נעימים. היא הפנתה את הידע שקיבלה ממשפחתה לפעולה בונה, והשתתפה בשיפור מצבו של האדם. תובל קין ונעמה מייצגים שני כיוונים הפוכים בירושת קין: הוא ממשיך את הצד ההורס שבה, והיא מגלה את הצד החיובי שבה.

דבר נוסף של האגרא זכלה²³ מחזק את ההבחנה הזו. הוא שואל מדוע התורה מדגישה שלמד לקח שתי נשים. והוא מציע שלפני למד היה מנהג בני האדם לשאת את האחיות התאומות שנולדו עמם, כפי שהיה בדורות הראשונים של העולם. למד היה הראשון ששבר את המנהג הזה ונשא נשים שאינן אחיותיו. האגרא זכלה מבאר ששינוי זה הוא שאפשר לנעמה להיות אשת נח. אילו המנהג הקודם היה נמשך, תובל קין היה נושא את אחותו, כפי שהיה נהוג. אבל משום שהמנהג נפסק, נעמה נשארה ראויה להינשא לנח ולהשתתף בבניין העולם מחדש. הוא מדגיש בכך את עומק ההשגחה, שהכינה את התוצאה הזאת דורות רבים קודם לכן.

אולם ראוי לשאול: מדוע היה צריך דווקא שתובל קין לא יישא את אחותו?

אמנם האגרא זכלה מסביר שהיה צורך בכך כדי שתוכל להינשא לנח. אבל לפי המהלך שלנו אפשר להציע עוד ממד. נעמה הלכה והתרחקה מן הטומאה הדבוקה בשורשה המשפחתי. ככל שעלתה מבחינה רוחנית, כך נבדלה יותר מאחיה, עד שהחיבור ביניהם כבר לא התאים למהותם האמיתית. תובל קין נשאר קשור לביטוי ההרסני ביותר של ירושת קין, ואילו נעמה ביקשה להיחלץ ממנה. הפרדתם מבחינת הנישואין יכולה אפוא לבטא הפרדה רוחנית בין שני צדדים שהיו בתחילה בתוך משפחה אחת.

ההתפתחות הזו מאפשרת לנו לחזור אל שתי הנעמות שהזכיר הרמ"ק. ככל שנעמה מתקדמת ונפרדת מן הטומאה, אנו מבינים שהצדדים השליליים שהיא משתחררת מהם הולכים ונבדלים ממנה. הם נעשים אותה מציאות אחרת שהזוהר מכנה גם היא בשם נעמה, המציאות הנשארת קשורה לכוחות הדמוניים. כך אנו חוזרים אל מנגנון ההוצאה שתיארנו קודם: נעמה החיובית עולה ונפרדת מן הצד הטמא שלה, ואילו אותו צד טמא נשאר בתוך החיצונים. מעתה עלייתה של נעמה דרך מדרגות הבריאה מקבלת את מלוא משמעותה. היא באה מזרע קין היושב בארקא, ויוצאת בהדרגה מן המדרגות התחתונות כדי להגיע אל תבל, מקום שושלתו של שת.

המסע הרוחני שלה מאפשר לה לפגוש את מי שמתאים לה באמת: נח.

מדוע דווקא נח? מפני שמשימתו היא להקל את תוצאות קללת האדמה. נעמה איננה זרה למשימה זו; אדרבה, היא היתה יכולה להשתתף בה מכוח הידיעות שרכשה בתוך משפחתה עצמה.

21 בראשית ד, כב.

22 בראשית ה, כט.

23 בראשית, אות תקד.

בטבע שלה, להתעלות מעל שורשיה, ולהיפרד בהדרגה מכל כוחות הרע שביקשו לאחוז בה.

הצניעות היתה הנשק של כל חייה. לא צניעות חיצונית בלבד, המסתכמת במראה או בלבוש, אלא כוח פנימי אמיתי, שעל ידו שמרה על קדושתה ושברה את אחיזת הטומאה. מעתה שתיקת התורה מקבלת משמעות עמוקה. הקב"ה משלם לנעמה מידה כנגד מידה. מי שכל חייה הסתתרה מעיני אלה שחמדו אותה, נשאת נסתרת גם בתוך סיפור הבריאה. התורה שומרת על האלמוניות שלה, כאילו היא מונעת מכוחות הרע, שרדפו אחריה בלי הפסקה, למצוא שוב את עקבותיה ולנסות לאחוז בה מחדש.

כך יכולה האנושות להיוולד מחדש. בניגוד לחוה, שהופעתה היתה גלויה לעיני כל וגם היא נעשתה מושא לחמדת הרע, נעמה נשארת בצל. האם הראשונה של האנושות עמדה מול הרע שחמד אותה; האם השנייה למדה להישמר ממנו על ידי צניעותה, ובכך נתנה לעולם אפשרות של התחלה חדשה. צניעות אמיתית איננה רק להסתתר מן העיניים, אלא לשמור על הקדושה הפנימית שהעולם החיצוני מבקש לפעמים לפגוע בה. דווקא משום שידעה להסתתר, זכתה נעמה להיות זו שעל ידה תתגלה האנושות כולה מחדש.

שבת שלום.

יהודה משה שרביט

מעתה אפשר להציע הקבלה אחרונה, מופלאה במיוחד. **האריז"ל**²⁴ מלמד שנח הוא גלגול קודם של משה רבנו. נח ומשה אינם שני עניינים זרים, אלא שייכים לרצף רוחני אחד.

נזכור כעת את הבעיה שעלתה מדברי **הרמ"ע מפאנו**. קין לקח את המדרגה התחתונה של אחות הבל, ואילו החלק הרוחני העליון שלה נשמר. בגלגולו כיתרו הוא מחזיר את ציפורה למשה, אבל עדיין חיפשנו להבין כיצד המדרגה התחתונה, הדומה לשד, יכולה להיתקן.

אולי כעת יש בידינו חלק מן התשובה. נעמה המופיעה בתחילה לצד תובל קין, הדמות המייצגת את ההגשמה החזקה ביותר של חטא קין, אינה נקשרת אליו בקשר נישואין. היא נפרדת בהדרגה מטומאת השושלת שלה, עד שהיא נעשית אשת נח, שהוא עצמו קשור לשורש נשמת משה. מי שהיתה אמורה לכאורה להינשא לתובל קין, המשך קין, מצטרפת לבסוף לנח, שהוא גלגול קודם של משה, שהוא עצמו גלגול של הבל.

אפשר אם כן להציע שהזיווג הזה הוא בדיוק שלב בתיקון שאנו מחפשים. אותה מדרגה תחתונה, שנלקחה פעם על ידי קין ונקשרה למציאות של שד, הולכת ומיטהרת, נפרדת מן הטומאה שלה, וחוזרת אל מי שאליו היתה שייכת באמת. נעמה השלילית שומרת בתוכה את חלקי הטומאה שהיה צריך להפריד לשם התיקון, ואילו נעמה החיובית, שנעשית אשת נח, מייצגת את המדרגה שכבר נעשתה ראויה להצטרף אל הקדושה.

נמצא שנישואי נעמה עם נח יכולים להיות שלב מוקדם בתיקון שאנו מוצאים אחר כך בזיווג משה וציפורה. מה שקין גזל מהבל חוזר אליו בהדרגה דרך כמה גלגולים. תחילה בזיווג נעמה ונח, ולאחר מכן בזיווג ציפורה ומשה. תיקון חטא קין אינו מסתכם בכך שיתרו מחזיר את אשת הבל למשה. הוא כולל גם את טיהור החלק התחתון ההוא, שחטא קין השאיר תחת אחיזת כוחות הטומאה. כך אפשר להבין את שלמות התיקון: הפרדת הרע והשבת מה שקין גזל מן הבל אל שורשו האמיתי.

כעת נוכל לשוב לשאלה הראשונה: מדוע התורה מסתירה את זהותה של אשה יסודית כל כך, העתידה להיות אם כל האנושות?

דווקא מפני שאשה זו מתייחדת בצניעות יוצאת מן הכלל. במשך קרוב לאלף שנה, נעמה הצליחה לשמור על עצמה מפני האנשים שחמדו את יופייה המופלא, עד שאפילו מלאכים השתכרו מיופייה. כדי להגיע לגדולה הרוחנית שתיארנו, היא היתה צריכה להילחם